

tot 7 oktober

On the move! Trektochten voor plant en dier

30 juli en 22 augustus

Parkexcursies, aanvang: 13.30 uur

7 augustus

Vleermuisexcursie door Sonsbeek

aanvang: 20.30 uur; eerst dialezing, vervolgens met batdetectors het park in om jagende vleermuizen op te sporen.

Beide excursies kosten f 5,- p.p. inclusief consumptie, kinderen t/m 12 jaar f 2,50

15 september

Molenmeeldag

zondag 6 oktober

Wilde dierendag

Voor meer informatie: Bezoekerscentrum De Watermolen, Zijpendaalseweg 24, 6814 CL Arnhem, tel. 026 4450660. Openingstijden: di t/m vrij 9.30 tot 16.30 uur, za en zo 12.30 tot 16.30 uur. Toegang gratis. In De Watermolen zijn naast natuurboeken, diverse kaarten en plattegronden van Gelderse gebieden te koop.

SONSBEEK **ART & DESIGN**

16/7 - 20/10

Salvador Dalí. Tentoonstelling van ruim 300 werken uit de reeksen: Alice in Wonderland, Tauromachie surréaliste, La Divine Comédie, La Vida en sueno en Don Quichote

Permanente expositie internationale grafiek met werken van o.a. Matisse, Dalí, Miró, Chagall, Corneille, Toulouse-Lautrec, Appel, Remusat en vele anderen.

Informatie: Sonsbeek Art & Design, Tellegenlaan 3 (Witte Villa), 6814 BT Arnhem, tel. 026 3512255/ fax 026 - 3512362

Wandelen met de boswachter

Zondag 15 september

Open Monumentendag. Onder meer komen de laatste nieuwtjes over het parkbeheer aan de orde.

Start: 12.00 uur bij de Witte Villa.

Zondag 13 oktober

De eerste tekenen van de herfst zijn zichtbaar.

Start: 12.00 uur bij De Boerderij.

Beide wandelingen duren ca. 2 uur.

Colofon

Uitgave: Vereniging Vrienden van Sonsbeek

Redactie: Leslie Leijenhorst

Rina Kraaijestein

Medewerking: Joop Morsink, Oosterbeek

Vomgeving: Leslie Leijenhorst, Arnhem

Foto voorpagina: VVV Arnhem

Druk: Datadruk Arnhem

Redactie-adres: Onstweddestraat 5

6835 BW Arnhem

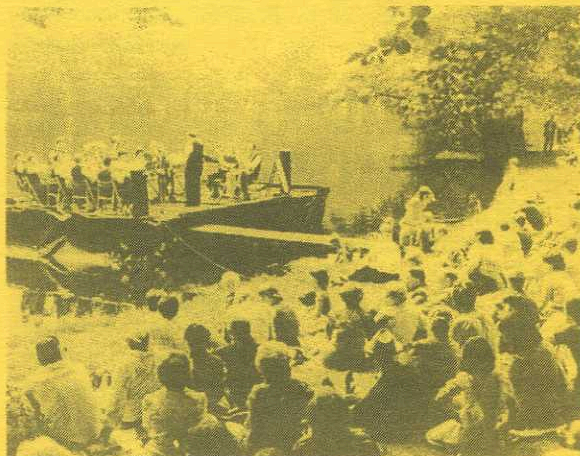
telefoon/fax: 026 3231904

(bgg. tel.: 026 4425083, fax: 026 4423729, e-mail: lesliele@pi.net - Leslie Leijenhorst)

Vrienden van Sonsbeek

Zijpendaalseweg 24
6814 CL Arnhem
tel: 026-450660

INFOBULLETIN

ZOMER 1996

jaargang 8, nummer 1

IN DIT NUMMER

DIALOOGDEBAT

Het is al weer vijf maanden geleden, dat we in het bedrijfsrestaurant van de Heidemij samen met de stichting De

Dialog een discussieavond organiseerden over de toekomst van Sonsbeek. Moeilijkheden met de computer waren de reden, dat in we onze vorige uitgave weinig over dit Dialoogdebat schreven. Het thema van die avond is nog steeds actueel. Rina Kraaijestein geeft een terugblik. De Dialoogdiscussie leverde niet alleen politieke toezeggingen op voor financiële middelen. Ook particulieren en bedrijven voegden het woord bij de daad. De eerste giften voor de restauratie van het park zijn inmiddels binnen.

OP DE BANK

Leslie Leijenhorst zat ondanks het koude voorjaar met Piet van Dijk, fractievoorzitter van het GPV/RPF op 'de bank'.

SONSBEEK 100 JAAR STADSPARK

Voor het eeuwfeest van Sonsbeek is op 18 juni j.l. de stichting Sonsbeek 100 jaar Stadspark opgericht. De Vrienden le zijn in het bestuur vertegenwoordigd.

DE VRIENDEN OP INTERNET

Binnenkort gaat ook de Vereniging Vrienden van Sonsbeek digitaal. De Vereniging krijgt een eigen homepage op het Internet. Wat dat inhoudt, leest u in dit bulletin.

MUZIKALE MOMENTEN IN SONSBEEK

Afgelopen juni werd het 200-ste promenadeconcert op de Grote Vijver gehouden. Leslie Leijenhorst sprak met organisator Johan Volmer over het wel en wee in die 18 jaren. Ook de organisatoren van de openlucht concerten op de Ronde Weide hadden reden tot feest. De concerten trekken in het zomerseizoen al weer vijf jaar een bont publiek. Beide concerten zijn uitgegroeid tot sociale ontmoetingsplaatsen.

BENNO, DE MOLENAARSLEERLING

Benno helpt papiermolenaar Naberman uit de brand. Een van diens knechten is ziek en Benno is een goede vervanger.

PROGRAMMA'S

Zoals gewoonlijk staan de programma's van De Watermolen, Sonsbeek Art & Design en Wandelen met de boswachter op de achterpagina.

INFOBULLETIN is een uitgave van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. Het komt vier keer per jaar uit. Het wordt gratis toegezonden aan de leden. De Vereniging Vrienden van Sonsbeek is een klankbord voor de bezoekers van de monumentale parken en de eigenares, de gemeente Arnhem. Zij stelt zich ten doel daadwerkelijk mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem. Het lidmaatschap voor particulieren bedraagt minimaal f 20,- per jaar en voor bedrijven minimaal f 100,-. Het secretariaatsadres: Zijpendaalseweg 24, 6814 CL Arnhem, bankrekeningnr. ABN AMRO 40 63 33 505.

DIALOOGDEBAT

van 12 februari 1996

Arnhemmers op de bres voor 'hun' parken

Het Dialoogdebat over de toekomst van Sonsbeek, dat de Vrienden, samen met de Stichting De Dialog organiseerde, is niet zonder gevolgen gebleven. In het bedrijfsrestaurant van de Heidemij waren 12 februari j.l. ondanks het slechte weer - zo'n 150 mensen bijeen om ideeën en meningen te spuien over het voortbestaan van de monumentale parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem. Met de nadruk op Sonsbeek. Als gevolg van ernstige computerstoringen hebben we er in ons vorige Infobulletin niets over geschreven. Het heeft echter zoveel initiatieven losgemaakt, dat we er alsnog op terugkomen.

Ieders mening telt

De aanwezigheid van de wethouders mr. H.L.M. Bloemen (milieu) en H.J.J. Lenferink (financiën en monumentenzorg), plus een aantal raadsleden, maakte duidelijk dat de parken ook bij het gemeentebestuur op aandacht mogen rekenen. Zelfs de burgemeester had zich, ondanks een volle agenda, toch nog vrij gemaakt om een deel van de avond bij te wonen. Dialoogdirecteur Jan Bart Wilschut leidde de avond, bekwaam bijgestaan door Frans van Daal en Gonnie Eggink, die de interviews in de zaal verzorgden. Zij hadden heel bewust gekozen voor gesprekken met alle Arnhemmers en niet met alleen bestuurders.

Parken prominent aanwezig

Tijdens de gesprekken bleek weer hoe belangrijk de parken voor Arnhem zijn. Allereerst nemen ze een prominente plaats in de stad in. Vanuit de bossen van de Veluwezoom dringen ze door tot bijna in het centrum. De meeste Arnhemmers kunnen zich hun stad niet zonder Sonsbeek voorstellen, en lijken daardoor onverschillig te zijn tegenover het gebied. Zodra er echter gevaar dreigt, staan ze op de barricades. Dat hebben ze het College dan ook duidelijk gemaakt, toen dit de organisatoren van het World Liberty Concert toestemming wilden verlenen het evenement in Sonsbeek te houden. Ter ondersteuning van het debat werd vooraf een videofilm over Sonsbeek getoond. Ook uit de daarin opgenomen interviews bleek de verknoktheid van onze stadgenoten met het park, dat nu bijna 100 jaar 'hun' park is.

Verwaarloosd door geldgebrek

In 1899 dreigde Sonsbeek in handen van een projectontwikkelaar te vallen. Dankzij de niet aflatende inzet van de toenmalige directeur van Gemeentewerken, de heer Tellegen, heeft de gemeente het gebied aangekocht. Dat was toen groter dan het huidige park. De Transvaalbuurt behoorde eveneens tot Sonsbeek. Dat is nu nog te zien, want het watertje aan de De La Reijstraat is een deel van de Jansbeek. En het hek langs de brug vertoont grote overeenkomst met dat van de Zwanenbrug. De toenmalige eigenaar moest zijn bezit verkopen omdat hij in geldnood verkeerde. De gemeente trof dan ook een sterk verwaar-

loosd park aan. Het karakter van de landschapsstijl was zwaar aangetast. De inzichten van de opeenvolgende beheerders en de tijdgebonden opvattingen over inrichting en onderhoud van stadsparken deden er verder afbreuk aan.

Welke 'oorspronkelijke staat'?

Sonsbeek staat op de monumentenlijst en moet dus in de oorspronkelijke staat bewaard blijven. Door die voorwaarde ontstonden al meteen problemen. Wat is de oorspronkelijke staat? Het park in 'Engelse' landschapsstijl, zoals de eigenaar bij aanleg voor ogen stond? Maar daarvan zijn geen beschrijvingen en/of tekeningen bewaard gebleven. Deze vorm van landgoedinrichting is in het begin van de vorige eeuw vanuit Engeland overgewaaid naar het Europese vasteland. De toestand waarin het park verkeerde bij aankoop? Dat is niet bepaald aan te raden. De enige mogelijkheid is de landschapsstijl te bestuderen en deze, op basis van aanwezige elementen als waterwerken, hoogteverschillen, het landhuis (de Witte Villa) en padenloop te reconstrueren. De videofilm toonde enige plaatsen waar duidelijk ingegrepen moet worden en waar het onderhoud om aanpassing vraagt. Daarmee zijn miljoenen gulden gemoeid. Geld waarover de gemeente niet beschikt. Ze was ten tijde van het debat zelfs niet in staat het reguliere onderhoud te betalen. In plaats van de benodigde 5 ton moesten George Borgman, die namens de dienst MOW op dit moment de scepter zwaait over Sonsbeek, en zijn medewerkers het met ongeveer de helft doen. Niettemin waren er al verbeteringen te zien. Dat was ook bij de bezoekers opgevallen. Ze waardeerden het park met een 7,5 zoals uit de door de Stichting De Dialoog gehouden enquête is gebleken. (De uitkomst van deze enquête stond in het vorige Infobulletin). Uit de zaalinterviews bleek, dat de meeste bezoekers bezwaar hebben tegen fietsers, vissers en honden. De concerten op de Grote Vijver en de Ronde Wei kregen veel waardering. Huizenbouw in delen van Sonsbeek werd vrijwel unaniem afgewezen. Ook voor privatisering was weinig animo. De zaal was het er over eens, dat er fondsen gevormd moeten worden om het park in zijn luister te herstellen en dat er meer geld moet komen voor het onderhoud.

Muziek en humor

Tijdens de pauze gaven Les Trompes du Deelerwoud een miniconcert. Dit jachthoornensemble is in de vorige eeuw opgericht door Sonsbeekeigenaar Baron van Heeckeren. Daarna gaf Thomas Verbogt zijn geheel eigen humoristische visie op Sonsbeek. Bij de voortzetting van de discussie kwamen uit de zaal meer of minder bruikbare voorstellen. Zo werd voorgesteld om het park te laten adopteren door leerlingen van scholen uit de omgeving. Zij kunnen bijvoorbeeld schoonmaakacties houden. Yvonne van Hooydonk kondigde een expositie in haar restaurant De Boerderij aan.

Intentieverklaring

Aan het eind van de avond nam voorzitter Jan Vierdag het woord. Hij bedankte de wethouders en de burgemeester voor hun welgemeende woorden en gaf hun de verzekering dat onze vereniging hen aan hun woord zou houden.

Om te laten zien dat hij dat serieus meende, toverde hij een fraai vormgegeven intentieverklaring te voorschijn. Daarin verklaart het gemeentebestuur dat het al haar best zal doen om gelden te verwerven ten bate van het herstel en onderhoud van de monumentale parken. (De intentieverklaring is afgedrukt in het voorjaarsnummer van het Infobulletin). Zonder aarzeling werd ze door beide wethouders ondertekend. Hoewel men niet voor privatisering was, bleek uit de discussie, dat de meeste aanwezigen het prefereerden om het ingezamelde geld niet door de gemeente maar door een aparte stichting te laten beheren. Iemand stelde zelfs voor om deze taak aan de Vereniging Vrienden van Sonsbeek op te dragen. We voelden ons vereerd maar die opdracht gaat de mogelijkheden van onze vereniging toch wel te boven.

Succes!

Intussen zijn we weer een paar maanden verder. En nu blijkt hoe belangrijk deze discussie-avond is geweest. Mede dankzij dit Dialoogdebat heeft de gemeenteraad meer geld beschikbaar gesteld voor het onderhoud. Het is nu bijna voldoende. Wij verwachten dat dankzij de creativiteit van George Borgman de achterstand weliswaar niet kleiner zal worden, maar ook niet groter. Op 18 juni j.l. is de Stichting '1999 Sonsbeek 100 jaar' officieel opgericht. Deze stichting zal tot na 2000 de binnenkomende gelden beheren. Er komen intussen allerlei initiatieven los. Zo zal er een jubileumboek uitkomen. Particulieren organiseren spontaan inzamelingen. (zie GOEDE START in dit nummer).

Trots

Onze vereniging mag terecht trots zijn op deze ontwikkelingen. Wij zijn het geweest, die de gemeente op het jubileum attent hebben gemaakt. Mede dankzij het alweer door ons in samenwerking met De Dialoog georganiseerde debat is de Stichting opgericht. We zijn in de figuur van Jan Vierdag vertegenwoordigd in het bestuur van de Stichting. De Vrienden maken deel uit van de redactie van het jubileumboek. En bij alle verdere activiteiten zullen we betrokken worden.

Rina Kraaijestein

GOEDE START

En de plannen voor een geldinzamelingsactie tijdens de en de daarop volgende publiciteit in de media hebben geen windeieren opgeleverd. De organisatie van de tuinbeurs in de Rijnhal, die onlangs plaatsvond, schonk f 5.000,=. Voorts trok de ARA zijn buidel fors en doneerde f 10.000,=. En een nieuw lid liet zich eveneens van zijn gulste kant zien. Naast zijn jaarbijdrage à f 50,=, storte hij ook nog eens f 500,= met de mededeling: "Aan drie dubbeltjes hebt u tenslotte niets." Kortom een goede start van dit nieuwe verenigingsjaar. En, ... een goed voorbeeld doet goed volgen.

LL

OP DE BANK

IN DE RUBRIEK OP DE BANK LATEN WE ELKE KEER EEN ANDERE MIN OF MEER BEKENDE ARNHEMMEER SYMBOLISCH PLAATSNEMEN OP DE DOOR DE VRIENDEN AAN HET PARK GESCHONKEN BANK. DEZE KEER PRAAT LESLIE LEIJENHORST MET PIET VAN DIJK, FRACTIEVOORZITTER VAN HET GPV/RPF IN DE ARNHEMSE GEMEENTERAAD.

* *Hoe belangrijk zijn park Sonsbeek en de andere monumentale parken voor u?*

"De parken hebben altijd een grote indruk op me gemaakt. Al vanaf de eerste keer dat ik in Arnhem kwam. Ik heb een aantal jaren in de Witte Villa gewerkt. We hebben daar drie jaar school gehouden. In die tijd had ik een bibliotheek op de eerste verdieping, en van daaruit kon je langs de zichtlijnen naar buiten kijken. Bij mooi weer zag je vanaf de bovenste verdieping het Montferland en de heuvels bij Nijmegen. Dat was in de periode dat wij in Arnhem kwamen wonen. Dat vergeet je nooit meer. Dat is voor mij gewoon de mooiste plek van Arnhem."

* *Was de aanwezigheid van de parken voor u van doorslaggevend aard om in de omgeving van de monumentale parken te gaan wonen?*

"Nee, ik woon in Zuid aan de rand van Elderveld. Momenteel hebben we heel het 'park' de Betuwe nog voor ons."

* *Wat vindt u de mooiste of leukste plek in de monumentale parken en waarom?*

"De Witte Villa en de structuur van Sonsbeek. Die geeft nog zo precies het geplande landschap weer, zonder pietepeuterig te zijn. Dat vind ik schitterend."

* *Hoe vaak komt u in het park, de parken?*

"Het voordeel van Sonsbeek is dat het dicht bij de stad ligt. Ik loop er wel eens even in, sta stil bij een vijver als ik ergens heen moet. Vooral door de week, als het toch op de route ligt. In Zijpendaal kom ik minder snel. Dat ligt een beetje uit de route. Ik maak geen lange wandelingen op zondagmiddag. Tot Park Mariëndaal voel ik me eveneens sterk aangetrokken. Daar kom ik regelmatig met de kinderen. Vooral door zaken als de groene bedstee (overgroeid laantje)."

* *Als u iets in het park zou mogen veranderen. Wat zou u dan doen veranderen?*

"Onderhoud van het park zoals dat in die Engelse landschapsparken plaatsvond. Nu is op veel plekken sprake van vrij beheer. Met mijn verstand kan ik wel bij die ecologische benadering. Met mijn gevoel niet zo best. In een aangelegd park als Sonsbeek mag je best de hand van de mensen terugzien."

* *Bent u lid van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek?*

"Nee. Het is er nooit van gekomen. Ik ben lid van veel verenigingen en organisaties. Ik ben tamelijk druk en vraag me soms wel eens af of het zin heeft om lid te worden van nog een vereniging waar je substantieel niets aan bijdraagt. Echter, als ik me voor het park kan inzetten in de Raad bijvoorbeeld, dan laat ik het niet. In mijn geval zou een eventueel lidmaatschap niets afdoen aan mijn houding ten opzichte van het park."

STICHTING 1999 SONSBEEK 100 JAAR STADSPARK

Op 18 juni j.l. is de oprichtingsakte van de Stichting 1999 Sonsbeek 100 jaar stadspark bij de notaris gepasseerd. De Stichting zal fondsen verwerven voor de viering van het jubileum. Voorzitter is de heer G. Janssen (KAN), penningmeester de heer Born van ABN/AMRO en de secretaris de heer H. Hofman. Het bestuur kent nog drie leden. Jan Vierdag, onze voorzitter is een van hen. Antonie de Jong, die vele jaren MOW vertegenwoordigde in het bestuur van de Vrienden, wordt vaste medewerker. De Stichting houdt kantoor in de Witte Villa. De gemeente heeft een ruim startkapitaal gegeven. Nu de Stichting een feit is, kan ook met het jubileumboek worden begonnen. Het zal velen zijn opgevallen: Sonsbeek ziet er beter uit dan in het verleden. George Borgman en zijn mannen werken er hard aan. Met de jubileumviering in het vooruitzicht heeft het gemeentebestuur het budget voor het onderhoud van Sonsbeek sterk verhoogd.

RK

Nieuwe vormgeving, uitbreiding redactie gezocht

Vanaf dit nummer is de vormgeving licht gewijzigd. Redacteur Leslie Leijenhorst neemt de taak van grafisch vormgever Kristian Kieft over. Leslie zal redactionele bijdragen aan het bulletin blijven leveren, zij het op minder grote schaal. Hij handhaaft de basis lay out, die door Kristian Kieft is ontworpen en door het merendeel der lezers zo wordt gewaardeerd. Deze taak verschuiving betekent tegelijkertijd dat de redactie uitbreiding nodig heeft. We zoeken naar iemand die niet alleen wil schrijven, maar vooral ook met creatieve ideeën komt om ons bulletin nog leesbaarder en actueler te maken. Als u interesse heeft, bel, schrijf of fax dan even naar het redactieadres.

RK

VRIENDEN GAAN DIGITAAL

Ook de vereniging Vrienden van Sonsbeek kan niet achterblijven als het om de digitale snelweg gaat. Binnenkort krijgt de Vereniging een eigen homepage. Momenteel zijn we bezig met de laatste aanpassingen van een voorlopige pagina. Naast algemene informatie over de Vereniging zullen we ook actuele informatie op de pagina publiceren. Gezien de aard van medium ligt het in de bedoeling de homepage regelmatig aan te passen. In ieder geval zal elke drie maanden een deel van het bulletin op het net verschijnen. En mochten zich tussentijds interessante zaken voordoen dan brengen we die ook op het net. Te denken valt aan nieuws rond de activiteiten van de stichting Sonsbeek 100 jaar Stadspark. Voorlopig zal de pagina worden gekoppeld aan de homepage van Leslie Leijenhorst. Zodra de homepage op het net gaat, of de Vereniging een rechtstreeks bereikbare homepage of e-mail adres krijgt, brengen we u daarvan op de hoogte.

LL

MUZIKALE MOMENTEN IN SONSBEEK

Elke zomer worden er op een vlot in de Grote Vijver voor café-restaurant De Boerderij promenadeconcerten gegeven. Dit jaar is er reden tot feest. Een extra uitgebreid programma en een jubileumconcert. Op 9 juni jl. vond het 200-ste promenadeconcert plaats.

Arnhem had vroeger - als 't Haagje van het Oosten - al een rijk muzikaal leven. Niet alleen de concerten in Musis Sacrum genoten grote belangstelling. Ook de openluchtconcerten trokken veel publiek. Zo speelde de Arnhemse Orkestvereniging regelmatig in de muziektent op het Velperplein, bij oudere Arnhemmers beter bekend als de Bloempot. Terwijl ook Sonsbeek een lange traditie heeft. Want al rond de eeuwwisseling werden er regelmatig concerten georganiseerd voor het Sonsbeekpaviljoen. Illustere dirigenten als Willem Mengelberg traden erop.

Muziekkoepeel

De Promenadeconcerten 'op' de Grote Vijver dateren van eind jaren zeventig. Johan Volmer was vanaf het begin nauw betrokken bij de organisatie. "De eerste concerten hadden plaats in 1978. Tot de jaren '50 werden in een muziekkoepeel tegenover Musis Sacrum concerten gegeven. Met het verdwijnen van de concerten, verdween ook de muziekkoepeel. Hier verrees later het poffertjeskraam. Daarna heeft Arnhem het decennia zonder openluchtconcerten moeten doen. Het was die traditie indachtig die de toenmalige VVV-directeur Jaap Vet op het idee bracht om weer openluchtconcerten te organiseren." Nergens werd in de parkenstad Arnhem meer op die manier muziek gemaakt. En wat was nu een mooiere plek dan in het schitterende Sonsbeek-park. Denk aan de promenadeconcerten in een lommerrijke omgeving, zoals in de Londense St. James' en Green Park waar het altijd genoegelijk met sandwich en zonnestoel goed toeven is. Op 9 juni jl. vond het 200-ste promenadeconcert plaats.

De eerste jaren waren niet makkelijk. Ze werden beheerd door financiële problemen. In het eerste jaar werden zes concerten gegeven. Daarna varieerde het. In het begin was drieduizend toehoorders was heel normaal. Later was een aantal van 1500 bezoekers eerder regel. De promenadeconcerten lijken onder een goed gesternte te zijn ontstaan. Voor de bouw van een muziektent is nooit toestemming gegeven. Er was bovendien geen geld voor. Vandaar dat men koos voor een drijvend podium. Een drijvende muziektent is hoe mooi het zou ogen onhandig. Hij moet namelijk elk seizoen weer op- en afgebroken worden. Op hoogzomerse dagen bieden kleine parasols de nodige schaduw. Maar bij de zomers van de laatste jaren is twee uur musiceren in de felle zon geen pretje. Men heeft het plan een aantal grote parasols aan te schaffen. Ondanks alle populariteit en alle sponsors moet men altijd nog met beperkte middelen zien rond te komen. "Nieuwe sponsors zijn altijd welkom," laat Johan Volmer zich ontvallen.

De promenadeconcerten worden jaarlijks gehouden van medio mei tot medio september, de hoogzomer periode

uitgesloten. Het aantal concerten varieert van zes tot twaalf keer per seizoen. Dit jaar worden er voor de 18e achtereenvolgende maal promenadeconcerten gegeven. De 'aftrap' dit jaar had plaats op Hemelvaartsdag.

Weer of geen weer

Niet alle zomers zijn zo mooi geweest als die van '94 en '95. Toch zijn er van alle tweehonderd Vijverconcerten slechts vier door extreem slecht weer afgezegd. Maar weer of geen weer. Zelfs bij regenachtig weer kwam een trouwe schare van zo'n 300 toehoorders. Gewapend met paraplu, de regen trotserend en genietend van de muzikale klanken.

De muziekkorpsen en bands komen hoofdzakelijk uit het Gelderse. Naast harmonieën, big bands en fanfare-orkesten spelen er zo nu en dan militaire blaaskapellen en jazz-orkesten. Daarnaast treden een enkele keer muziekgezelschappen uit Groot-Britannië en Duitsland op. Ooit heeft de Koninklijke Militaire Kapel van Zweden, die van ons eigen land en de bigband van de politie op het vlot plaatsgenomen. Het repertoire is toegespitst op traditionele blaasmuziek, en varieert van Alpenfolklore, lichte jazz en Dixieland, tot het traditionele repertoire voor harmonie, fanfares en brassbands.

Wie zich het krappe vlot voor de geest haalt, zal zich vast wel eens hebben afgevraagd of er nooit een muzikant een frisse duik heeft gemaakt. Johan Volmer herinnert zich weinig hilarische momenten. "Een keer is een muzikant

in het water geduikeld. Hij wilde met net wat te veel voortvarendheid over de loopplank naar de boerderij lopen. De haast werd niet ingegeven door een sanitaire stop, maar door de dorst die hij wilde lessen met gerstemat. De aandrang werd direct gestraft want de muzikant viel, onder luid applaus natuurlijk, in het water.

Trouw

Het jubileumconcert op 9 juni jl. werd gegeven door de landelijk bekende brassband Blue Notes uit het Brabantse Boxmeer. Ook het aantal concerten is dit jaar verhoogd van 9 naar 12 keer. De promenadeconcerten voorzien duidelijk in een behoefte. Het publiek is trouw. Er zijn mensen die geen concert willen missen. Ze komen zo nodig met een taxi of. Het publiek ligt tussen de 0 en 80 jaar. De belangstelling van de kant van de musici is minstens zo groot. Veel orkesten willen graag spelen in Sonsbeek. Het aantal aanvragen van orkesten die hun muzikale kunnen wil tentoonspreiden, overschrijdt vele malen de mogelijkheden. Dus als het aan de musici ligt, zullen er nog tot in jaren concerten op de Grote Vijver worden gegeven.

Leslie Leijenhorst

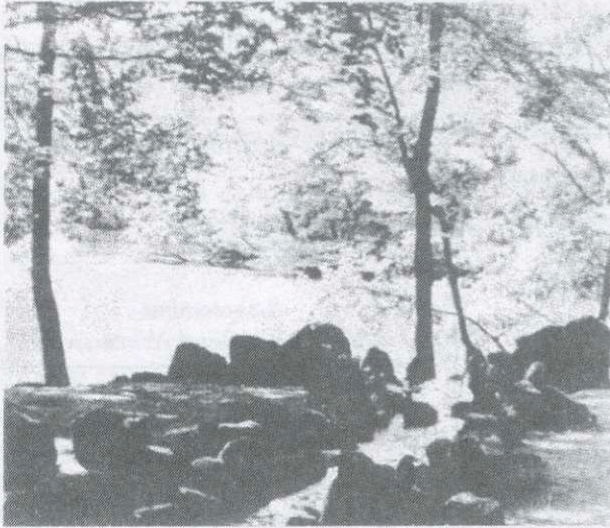
Agenda promenadeconcerten

1 september
Fanfare-orkest, Arnhem

8 september
Big Bounce Band, Winterswijk

MUZIEK OP DE RONDE WEIDE

Net als de Promenadeconcerten heeft ook Park Open weer een goede start gemaakt. Ook zij heeft wat te vieren. Dit jaar is het vijfde seizoen. Muziek liefhebbers trekken in grote getale zondagmiddags naar Sonsbeek om te luisteren naar allerhande vormen van popmuziek. Hans van Vrijaldenhoven heeft weer heel wat werk verricht om een breed programma afspraken te maken met muzikanten. Wie een klein beetje bekend is in deze wereld, weet dat dat geen sinecure is. De banieren, die de Ronde Weide sieren tijdens de concerten, zijn dit jaar gemaakt door Robert Terwindt, Arjan van Aarendonk en het kunstenaarsduo Van Gurp tot Oudenhoven. Aan het eind van het seizoen worden ze verkocht. Uit de opbrengst wordt een deel van de kosten van de concerten gedekt. Tot nu toe is het nog niet zo warm geweest als vorig jaar. Toch maakte de gemeente zich zorgen over de droogte. Het afgelopen jaar is een van de droogste geweest van deze eeuw. Gelukkig is de afgelopen tijd nogal wat regen gevallen. Dat heeft het terrein veel goed gedaan. Vooral de taluds dreigden door het droge weer de grote toeloop van bezoekers niet goed te doorstaan. (RK)

OPROEP

Het is bij iedereen inmiddels wel bekend, dat in 1999 Sonsbeek 100 jaar als stadspark bestaat. Maar de Vrienden vieren in dat jaar ook een feestje: we bestaan dan 10 jaar. En dat willen we vieren! Natuurlijk staat die viering in relatie tot het grote feest. Uiteindelijk is de zorg voor het voortbestaan van Sonsbeek en de beide andere monumentale parken, reden geweest om de vereniging op te richten. Om goed voor de dag te komen op ons jubileum wordt een werkgroep opgericht. Drie leden hebben al te kennen gegeven, dat ze zich willen inzetten voor een grootse viering. Wie wil samen met hen de werkgroep '1999 Vrienden 10 jaar' vormen. Liefhebbers kunnen zich schriftelijk melden bij het secretariaat of (en dat kan ook telefonisch of per fax) bij de redactie van het INFOBULLETIN. Wacht u s.v.p. niet te lang. Tijdens de algemene bestuursvergadering van 23 september a.s. zal de werkgroep officieel worden geïnstalleerd. (RK)

BENNO, LEERLING OP DE ST. AGNIETEN BEGIJNEN-WATERMOLEN IN HET DAL VAN DE JANSBEEK

door Joop Morsink

Hoofdstuk 4

De papiermolen, de Foefs en de Kezen, en de persboom

Papiermolenaar Naberman heeft oom Hendrik gevraagd of Benno hem een paar dagen kan komen helpen. Een van zijn knechts is ziek, en het werk moet doorgaan. Hendrik heeft direct zijn toestemming gegeven. Burenhulp staat hoog aangeschreven in het beekdal. Nu is Benno op weg naar de papiermolen boven aan de beek. Even voorbij Herberg de Teerplaats, bij de grote weijer. Het water valt bulderend over de lossluizen in de benedenloop van de papiermolen en stroomt snel verder. Het heeft de afgelopen dagen hard geregend waardoor de overstort is veranderd in een bruisende, niet te stuiten waterstroom. Het is niet toevallig dat de molen aan de bovenloop van de beek staat. Voor de papiermolen is de helderheid van het water belangrijker dan de hoeveelheid. Er is slechts weinig (water-)kracht nodig om de hamers te laten vallen. Maar wit papier kan alleen met schoon water worden gemaakt. Als Benno binnenkomt, duurt het even voor hij iets kan onderscheiden. De papiermolen is slechts schaars verlicht door een paar snotlampen. Papiermaker Dorus en twee knechten staan al op hem te wachten.

TAATSPOTTEN

Dorus wijst Benno de hamerbakken met daarnaast het lage deurtje naar de molengoot waar het onderslagrad hangt. 'Probeer eerst maar eens om het molenrad aan de gang te krijgen. Als het rad een paar dagen heeft stilgestaan, is het elke keer weer een kunst om het te laten draaien' zegt Dorus. Benno bekijkt de ingesleten staven en kammen van het gaandewerk. Het verkeert in zo'n slechte staat, dat het beter zou zijn om alles te vervangen. Hij begint met de kammen en staven te smeren en olie in de taatspotten te gieten. Terwijl hij daarmee bezig is, kijkt hij of alle wiggen, kammen en staven van het aswiel, de bonkelaars en de rondsels nog vastzitten. Hij loopt naar buiten. Aan de overzijde van de weijer rijst uit de laaghangende mist het landhuis Zijpendaal.

SMEERWAS

Benno opent voorzichtig de maalschuif. Heel langzaam laat hij de water door de molengoot tegen de schoepen van het onderslagrad stromen. De onderste schoep trilt... wijkt heel langzaam en maakt eindelijk plaats voor de volgende. Het rad verzet zich. Benno duwt de hefboom van de maalsluis wat verder naar beneden. Het water stroomt nu met volle kracht tegen de schoepen. Weer trilt en kruint het rad. En dan... héél, héél traag gaat het in het rond. Als

na een kwartiertje de kammen en staven, dankzij de smeerwas zijn ingelopen, draait het molenrad op zijn gemak en zonder enig geluid in het rond. Benno sluit de lossluizen om niet te veel water te verliezen. Dat zal hij vandaag nog hard nodig hebben om de papiermolen aan het draaien te houden. Dorus kijkt verheugd. 'Jij hebt het vak in je vingers, Benno' Het waterrad en de daaraan gekoppelde wentelas draaien in hetzelfde tempo rond. De spiraalsgewijs aangebrachte nokken drukken de houten hamers beurtelings een handbreed omhoog om ze daarna met een klap in de bakken te laten vallen. Dorus trekt een houten plug uit de ijzeren aanvoerbuis en de hamerbakken worden gevuld met zuiver water uit de wijer. Daarna gooit hij er een paar scheppen stofsippers bij. De lompen worden eerst schoon gewassen. Benno trekt de maalsluis verder open. Nu stroomt er meer water tegen de schoepen. Het onderslagrad draait vlugger en vlugger. Het eentonige ritme van de hamers wordt steeds sneller. In elke bak zijn vijf hamers aan het werk. De middelste heeft een verdikking. Dat is de washamer waarmee de lompenmassa in beweging wordt gehouden. Als de pluggen uit de wasgaten worden getrokken stroomt het vuile waswater via een gat in de muur terug in de molenbeek. Met een klein beetje water, dat in de bakken is achtergebleven wordt de vezelbrij fijngestampd. Naast de zeef op de lompenbank zijn twee scheursters bezig haken en knopen van de lompen te snijden en de lappen in stukjes te scheuren. Als een stuk stof over de rechtopstaande scherpe kling wordt gehaald, dwarrelen stofwolkjes omhoog. Achter een groot houten hakblok hakt de lompenkapper met zijn tweezijdig kapmes de stroken tot snippers. De hamers maken zo'n herrie dat de kapper en de scheursters zich alleen schreeuwend verstaanbaar kunnen maken. Een knecht komt van de droogzolder met een pak papiervellen over de arm naar beneden. 'Leg ze maar op de grote sorteertafel, Manus, zegt Dorus. 'Ja, baas' en koetser Manus doet wat hem wordt gezegd. Dorus neemt een lange roerstok en dompelt die in de schepkuip met heelstof. Hij giet een hoos schoon water in de melkachtige massa en roert de klonten fijn tot pap. Manus legt een stapel vilten doeken op de koetsstoel. Het papierscheppen kan beginnen.

PERSBOOM

Dorus scheidt met een rechthoekig houten raam een dun laagje papierstof uit de schepkuip. De onderzijde van de losse vorm die hij tegen het raam aandrukt, is bespannen met fijn kopergaas. Enkele seconden schudt Dorus de vorm heen en weer en legt deze zonder het raam op de schietplank. Tijdens het schudden druipet het melkachtige water van de vorm. Manus neemt de vorm over en legt hem ondersteboven op een vilten doek. Dan tilt hij de vorm op. Het natte vel papier blijft achter. Het wordt met een nieuwe vilten doek afgedekt. Daarop komt het volgende vel papier. De twee mannen werken zonder iets te zeggen. Ze zijn volkomen op elkaar ingesteld. Uiteindelijk wordt de stapel (in vaktermen: post) papier en vilten doeken onder het koetsbred op de natpers gelegd. Kruislings worden houten balkjes als vulling tussen het koetsbred en de bovenste klemp plank van de pers gestapeld. Dorus zit op z'n knieën naast de pers om de balkjes recht te leggen. Het rondsel wordt heel langzaam en heel voorzichtig aangedraaid. Eén verkeerde handeling en de hele boel wordt scheef gedrukt. Met twee persknives

wordt het rondsel aangedraaid tot de stokken doorbuigen. Nu wordt de zware persboom door het rondsel gestoken en met een touw aan de haspelboom bevestigd. Iedereen, ook de scheursters, duwt en trekt aan de handspaken van de haspel totdat de houten papierpers begint te kraken. Om terugdraaien te voorkomen, wordt het rondsel vastgezet met een kort stuk hout, de pal wordt uit het tandwiel gehaald. 'Goed zo, mensen, de zetter zit er in. Haal de persboom maar weg', zegt Dorus. Een knecht en Manus trekken de zware persboom uit het rondsel en hangen hem in de lussen aan de gebintbalk. Dorus strijkt met een houten mes de laatste druppels water van de uitstekende vilten. Na enige tijd is de post papier genoeg geperst om gelost te worden. Benno neemt na enig trekken de zetter uit het rondsel. Met de replank tegen het rondsel gedrukt, laat Dorus de pers heel langzaam terugdraaien totdat de persdruk eraf is. De zware post papier wordt met vereende krachten van de persplank weggetrokken. Een knecht neemt dadelijk het bovenste vilt weg en werpt het over de viltenplank zodat het kan drogen. Vervolgens pakt hij het ve air van het ondervilt en legt het op het koetsbred. Om en om worden vilten en vellen van de stapel genomen en weggelegd. Ondertussen gaat in de andere hoek van de molen het papierscheppen gewoon door.

Foefs en Kezen

Dit voorjaar heerst een gespannen stilte in het land. In Den Haag hebben twee leidende orangisten een hoofdkwartier gevestigd en bundelen hun activiteiten in de Oranje sociëteiten. Hiermee vormen zij een tegenwicht tegen de clubs van de Patriotten, die in de volksmond 'Kezen' worden genoemd. De oranjegezinden, of de 'Foefs', zijn het meest te vinden onder de edelen en officieren maar ook onder hun personeel zoals huisbewaarders, rentmeesters, secretarissen en zelfs een enkele hovenier. Van hen wordt verwacht dat ze opstanden tegen de overwegend patriotse stadsbesturen organiseren. Het Arnhemse stadsbestuur (met een kleine patriotse meerderheid) bestaat van oudsher uit twaalf schepenen, die telkens voor drie jaar door stadhouder Willem V worden benoemd. De schepenen vormen tevens het rechtscollege onder voorzitterschap van de Richter van Arnhem en de Veluwezoom. Specifiek Gelders is de vrij grote invloed van de adel in het Stadsbestuur. Aan dit oligarchische bestuur van weinig personen die tot de bevoorrechte klassen behoort, ontleent Arnhem een karakter dat het midden houdt tussen 'Staatsgezind' en 'Prinsgezind'.

Als Benno de stapel boterhammen die zijn tante hem heeft meegegeven uit de linnen zak haalt, ziet hij aan de onderkant van het brood de merkletters GSB. Aan die letters is te zien dat het brood door Gerrit Stakebrand, de vader van Benno's vriend Jochem, is gebakken. De boerinnen bakken over het algemeen zelf hun brood, maar voor de stedelingen wordt dat door de bakker gedaan. Tarwebrood voor de welgestelden en roggebrood voor het volk. Het stadsbestuur bemoeit zich al een hele tijd met de prijs, het gewicht en de samenstelling van het brood. De bakkers worden streng gecontroleerd. Maar ook de controleur moet op zijn tellen passen. Als het stadsbestuur een broodweger aanstelt, dan huurt het bakkergilde, waarbij ook de molenaars zijn aangesloten, iemand die deze ambtenaar nauwgezet in de gaten houdt en iedereen waarschuwt als de weger zijn ronde doet.

PACHTBOER

Papiermolenaar Naberman heeft een perceel grasland gekocht om te hooien. Het gras moet zo snel mogelijk worden gemaaid omdat het rivierwater stijgt. Hoewel Benno het werk op de papiermolen goed bevalt, vindt hij het toch prettig dat ze vandaag gaan maaien. Na het stoffige papiermaken, is een dagje in de buitenlucht een prettig vooruitzicht. En zo lopen in de fijne ochtendnevel vier mannen achter elkaar over het heideveld. Voorop gaat Dorus. Daarachter Manus gevolgd door Benno. Aan het eind van de stoet loopt Michiel, die als stroper bekend staat. Ook nu kijkt hij scherp om zich heen of hij geen wild ziet. Het is doodstil. Het klossen van de klompen over de zandweg is het enige geluid. Het langgerekte weiland loopt vanaf de zandweg totaan de Rijn. Arent Borger, de zwager van Naberman staat hen al op te wachten bij de gevlochten heining, die het weiland afsluit. Arent is pachtboer. Het ontzag voor 'de heer' (de verpachter) zit in zijn bloed. Het leven van een pachtboer is een combinatie van onderdanigheid en geha...mheid. Die houding geeft hem het zekerste leven en de meeste winst. In het licht van de opkomende zon zie je de glinsterende dauwdruppels aan de grashalmen hangen. Manus bekijkt met kennersogen het weelderige gras. 'Het is beter als we nog een kwartiertje wachten,' zegt hij. Het gras is nog kletsnat. 'Goed,' zegt Dorus, 'zoveel haast hebben we niet.' Arent kijkt bezorgd naar de rivier. 'De Rijn is onberekenbaar. Je weet van te voren nooit wat er gaat gebeuren. En overstromingen komen altijd op het verkeerde ogenblik. Als het weiland onder water komt is het maaisel verloren,' zegt hij. Toch is het juist het slib dat de Rijn achterlaat, dat het gras zo welig laat groeien.

REGEN

Dorus bepaalt de volgorde: 'Michiel is de eerste maaiër, dan komt Manus, daarachter Arent, gevolgd door Benno en ik ben de hekkeluit. We maaien rond.' Michiel loopt naar de aangewezen plaats, tilt het zeisblad omhoog en strijkt met een lange wetsteen een paar keer langs de scherpe snede. Hij pakt de boom van de zeis en met een forse streek maakt hij de eerste snede. Het volle groene gras valt in brede stroken over het zeisblad. Als hij vijftien meter heeft gemaaid, zet Manus in. Daarna Arent, dan Benno en Dorus. Ze maaien achter elkaar in het door Michiel aangegeven ritme. Een tijd lang blijven de mannen op gelijke afstand van elkaar. Dan begint Manus op Michiel in te lopen. Deze laat zich niet kennen en voert zijn tempo op. Even lijkt het of Arent meegaat. Als hij achterom kijkend, ziet dat Benno en Dorus niet aan de wedstrijd meedoen, blijft ook hij gewoon doormaaien. Dorus kijkt het een poosje aan. Maar als hij ziet dat Manus en Arent door hun haast slordig werk gaan leveren, roept hij de beide mannen tot end blijven ze staan. 'Vooruit,' zegt Dorus en ze werken weer verder. Om negen uur nemen ze even rust. Ze zijn al flink opgeschoten. Vanmiddag zullen de vrouwen komen die het gras schudden, en keren zodat wind en zon het kunnen drogen. Daarna moet het droge gras snel gehooïd worden. Nat gras gaat broeien en kan brand veroorzaken. 's Middags komen de scheursters en

Marieke, de dochter van de molenaar, met een zware mand eten bij de maaiers. Die laten zich de spekpannekoeken en de koffie goed smaken. Arent kijkt angstig naar de lucht. De strakblauwe hemel begint te betrekken. De mannen gaan naar huis. Vandaag kunnen ze niets meer doen. Al gauw vallen de eerste druppels.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

In deze aflevering van Benno staat een aantal woorden, die we niet meer dagelijks gebruiken. Vandaar deze verklarende woordenlijst.

Aswiel	verticaal wiel dat binnen in het molenhuis de omwentelingen van de wateras overbrengt op de bonkelaar
Bonkelaar	liggend wiel met staven waarop de beweegkracht wordt overgebracht door het staande aswiel met kammen
Gaandewerk	alle wielen en assen, die de beweegkracht aan een molen vormen.
Hamerbakken	de stofvezels worden vrijgemaakt in de langwerpige hamerbakken, die in een zware eikehouten boom zijn uitgehoud.
Heelstof	vloeibare massa van water en fijngestampte stofvezels, waarvan het papier wordt gemaakt
Kapperij	ronddraaiende houten kuip waarin stoffen door vallende messen worden fijngehakt.
Koetser	papiermaker
Lossluizen	naast de maalschuif, die de watertoevoer naar het waterrad regelt, wordt de lossluis geopend als er niet gemalen wordt. Het toestromende water gaat dan rechtstreeks van de bovenbeek naar de onderbeek.
Molengoot	bakgoot waardoor het water naar het molenrad stroomt
Molenrad	het waterrad of molenwiel van een door water bewogen molen. Bij een bovenslagrad brengt het water van bovenaf het rad aan het draaien. Een onderslagrad wordt van onderen aangedreven.
Rondsel	klein rad waarin de tanden van een groter rad vallen. Kan ook aan een persspil bevestigd zijn waardoor de boom wordt gestoken.
Schepper	papiermaker die de heelstof met het raam met vorm scheidt.
Snotlamp	of snotneus. Olielamp waarbij de pit in een lange tuit is gestoken.
Weijer	molenboezem, ook wel molenkolk genoemd